

Journal iranian political sociology

Vol. 5, No.11, Bahman2023

<https://dx.doi.org/10.30510/psi.2022.297752.2070>

Investigating the evolution of alimony in Imami jurisprudence and its role in family health and strength

Abstract

Objective: This article examines the evolution of the institution of alimony in Imami jurisprudence and its role in the health and strength of the family. Before that, the position and position of women in the family and society should be explained. It is evaluated and researched from the perspective of Imami jurisprudence and the narrations of the Infallibles. **Research question:** What is the evolution of the institution of alimony in Imami jurisprudence and its role in the health and strength of the family? **Hypothesis:** In this research, this issue has been addressed only in a library and descriptive manner. The issue of alimony is considered as a support for women in Islamic culture so that away from the concern of earning a living, a woman spends her whole life full of two basic issues. One is to keep the loving and loving center of the family warm.

Keywords: Imami jurisprudence, alimony institution, alimony evolution, family.

بررسی تحول و تطور نهاد نفقه در فقه امامیه و نقش آن در سلامت و استحکام خانواده

رقیه سادات موسوی هاشمی^۱

هرمز اسدی کهباد^۲

محمد رسول اهنگران^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۲/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۵/۱۹

چکیده:

قبل از اسلام به دلیل جنگ هایی که میان قبایل عرب و جوامع دیگر بود و زنان عملاً نمی توانستند در جنگ شرکت کنند و دست و پاگیر بودن و از نظر اقتصادی و تولید هم منفعتی برای خانواده ها نداشتند و نوعی سربار محسوب می شدند. این مقاله به بررسی تحول و تطور نهاد نفقه در فقه امامیه و نقش آن در سلامت و استحکام خانواده است که قبل از آن می بایست جایگاه و موقعیت زن در خانواده و اجتماع تبیین شود و بعد از آن سیر تاریخی نفقه، میزان نفقه مورد ارزیابی و تحقیق قرار می گیرد. سوال تحقیق: تحول و تطور نهاد نفقه در فقه امامیه و نقش آن در سلامت و استحکام خانواده چیست؟ فرضیه: در این تحقیق صرفاً بصورت کتابخانه ای و توصیفی به این موضوع پرداخته شده است. تا به دور از دغدغه تامین معاش، زن بطور تمام وقت عمر خود را صرف دو موضوع اساسی کند. یکی گرم نگه داشتن کانون پر مهر و عشق خانواده و دیگری توجه کامل به همسر و شوهرداری کردن.

کلید واژه: فقه امامیه، نهاد نفقه، تطور نفقه، حقوق استحکام خانواده.

^۱ دانشجوی دکتری تخصصی، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد رامهرمز، دانشگاه آزاد اسلامی، رامهرمز، ایران ایمیل hashemi17@gmail.com

^۲ استادیار، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد رامهرمز، دانشگاه آزاد اسلامی، رامهرمز، ایران (نویسنده مسوول) ایمیل: asadih486@gmail.com

^۳ استاد، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه تهران، تهران، ایران ایمیل: ahangaran@ut.ac.ir

قبل از اسلام به دلیل جنگ‌هایی که میان قبایل عرب و جوامع دیگر بود و زنان عملاً نمی‌توانستند در جنگ شرکت کنند و دست و پاگیر بودن و از نظر اقتصادی و تولید هم منفعتی برای خانواده‌ها نداشتند و نوعی سربار محسوب می‌شدند و اگر در جنگ اسیر می‌شدند مایه ننگ تلقی می‌شد، بنابراین عرب‌ها از روی تعصب و غرور جاهلی خود و بدلیل فقر اقتصادی وقتی دختری بدنی می‌آمد چون نه نیروی تولید بود و نه نیروی نظامی، او را زنده به گور می‌کردند و کم‌کم امری که ریشه‌ی اقتصادی داشت به صورت یک رسم اجتماعی غلط درآمد و جایگاه زن بسیار تضعیف شد و در خانه هم به زن فقط به عنوان عامل تولید مثل و امور خانه داری و همسر داری بی‌مزد نگاه میشد لذا دین اسلام برای اینکه در رابطه زن و مرد تعادل برقرار کند نهاد مهریه و نفقه را مطرح نمود گرچه مهریه در جوامع بصورت‌های دیگری رواج داشت اما متعلق به خانواده زن بود نه خود زن، ولی اسلام آن را منطقی کرد و به خود زن تعلق گرفت و از این رو مهریه را به عنوان یک هدیه و بخشش و نشانه عشق و صداقت مرد به زن و همچنین یک پشتوانه اقتصادی برای امنیت و رضایت خاطر زن قرار داد و از طرفی نفقه را برای آرامش و اطمینان از تامین نیازهای زن بدون اینکه بخواهد تحمیلی بر او صورت بگیرد در حد عرف متعارف جامعه و شرایط زندگی خانوادگی زن قرار داد تا نیازهای زن بدون نگرانی تامین شود بخصوص در زمانیکه تمام امور اقتصادی و اجتماعی و سیاسی در دست مردان بود و شیوه مردسالارانه در جامعه و خانواده حاکم بود و اختیارات زن بسیار محدود بود اما بحث نفقه این موضوع را تحمیل نموده که مرد در قبال تمکین خاص کلیه نیازهای اقتصادی زن را تامین نماید با همه این احوالات اما امر نفقه همچنان از شرایط فرهنگی و اجتماعی جامعه متأثر است بخصوص با توجه به تحولات اقتصادی اجتماعی و فرهنگی، موضوع نفقه هم به گونه‌ای دیگر مطرح است و بسیار از زنان امروز نیازهای خود و خانواده را تامین میکنند و حتی پشتوانه اقتصادی مردان شده‌اند اما از نظر حقوقی نفقه همچنان یک اهرم برای تعادل در رابطه زن و مرد است و چنانچه مرد در این زمینه انجام تعهد نکند زن میتواند بحث طلاق و یا ایفای حق خود را در محاکم قضایی داشته باشد در شرایط کنونی هم با توجه به تورم و تحریم و بیکاری بسیاری از مردان نفقه دستخوش تحولاتی شده و خیلی از مردان جامعه بدلیل عدم توانایی پرداخت نفقه و بالا رفتن آموزش زنان و آگاهی آنها از حقوقشان در زندان‌ها بسر می‌برند و این نشان دهنده تاثیر پذیری شدید نفقه از تغییرات نهاد‌های مختلف جامعه است.

بیان مساله

رضایت نداشتن از روابط جنسی مهمترین دلایل بروز مشکلات در خانواده‌هاست. تحقیقات انجام شده نشان می‌دهد که بخش عمده‌ای از طلاق‌ها معلول نداشتن ارضای جنسی صحیح در خانواده است. سردمزاجی زن و یا مرد و یا بی‌اهمیتی نسبت به ارضای صحیح و طبیعی غریزه جنسی، خانواده را در معرض بروز آسیب‌های مختلف از جمله طلاق قرار می‌دهد (طوسی، ۱۳۸۷، ۱۲). برخی با مطلق جلوه دادن و بی‌حد و حصر دانستن ریاست شوهر بر خانواده با تعابیری همچون، اختیارات مطلقه یا ریاست بی‌قید و شرط و تسری آن در حوزه روابط جنسی، دست‌آویز دیگری برای اعتراض به قانون و شریعت قرار داده‌اند و معتقدند، زن در بستر زناشویی

فاقد هر گونه اختیار است (مطهری، ۱۳۷۹، ۱۲). ضرورت وجود ریاست و مدیریت در خانواده و اقتضای مصلحت اجتماعی و ضرورت‌های طبیعی در واگذاری آن به شوهر امری نامعقول و غیر منطقی نیست، (مامی آشتیانی، ۱۳۹۵، ۱۲). لذا زنان تا آن حد موظف به اطاعت و تمکین از شوهر هستند که براساس عقد نکاح، جزء وظایف آنان محسوب می‌شود.

پیشینه تحقیق

محمدزاده، ناهید (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان (دریافت نفقه آری یا خیر؟ با اشاره به تناسب احکام صادره از طرف شارع مقدس با مصالح و مفاسد واقعی و خلقت متفاوت زن و مرد، معتقد است که شارع مقدس احکام و دستورات ویژه ای در خصوص حفظ و حمایت از حقوق و مصالح زنان وضع نموده است. واز جمله مصادیق آن به حق دریافت نفقه اشاره می کند که به عنوان تکلیفی یک جانبه بر عهده پدران و شوهران می باشد. کبری پور، عبدالله (۱۳۹۰) در مقاله ای با عنوان (مبانی فقهی نفقه و آثار حقوقی ناشی از آن) نفقه را از جهات مختلفی مورد بررسی قرار داده و در پی یافتن پاسخی شفاف به این سؤال است که مبناى فقهی شارع در حکم به وجوب نفقه چه بوده است؟ در این راستا نویسنده معتقد است که تعیین مبناى فقهی، اگر میزان قرار گرفته شود، ناصری، علی محمد (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان (فقه و جامعه شناسی) با اشاره به نقش تخصصی هر یک از علوم و در اختیار داشتن قلمرو و مسائل خاص آن رشته ها که تا حدودی مقوم حیات و استقلال آنها از سایر رشته ها می باشد، به خدمات متقابل که این رشته های مختلف به یکدیگر ارائه می کنند اشاره می کند.

موسوی بجنوردی - حسینی، سیدمحمد - سیده شهناز، (۱۳۸۸) در مقاله معتقد است که عقد ازدواج موجب ظاهر شدن آثار گوناگون اقتصادی، حقوقی، فردی و اجتماعی برای زن و شوهر می شود و در این وضعیت طرفین عقد صاحب حقوق و تکالیفی نسبت به یکدیگر می شوند؛ یعنی هر کدام در مقابل برخورداری از از حق، موظف می شوند که تکالیفی را انجام دهند. در نظام مدنی، مرد مسئول است که نفقه پرداخت کند که در کلیات این مساله اختلافی بین آقایان فقهاء وجود ندارد، اما در مباحث فرعی متعددی بین فقهاء اختلاف نظر و دیدگاه وجود دارد. محققین در این پژوهش به اختلافات دیدگاههای فقهاء در مباحثی همچون: ادله وجوب نفقه در شرع، اسباب وجود، موارد سقوط، مقدار، عدم پرداخت نفقه بحث کرده اند.

چارچوب نظری

در این مقاله با توجه به اهمیت، اسباب و شروط، ویژگی ها، حد و حدود کمی و کیفی و جوانب آن در طول تاریخ بشری و مذاهب گوناگون مورد بررسی قرار می گیرد. امید آنکه همسران با آگاهی مضاعف وظایف خود را انجام داده و زندگی مشترک خود را بر پایه تفاهم و صبر و گذشت بنا نمایند. و این وعده از سنت های الهی و همیشگی برای تمام اعصار است و نفقه زوجه جزء اموری است که طبق آیه ۲۳۳ سوره بقره و چند آیه دیگر به عهده مرد گذاشته شده است و اهمیت نفقه در این پژوهش تا حدی است که گاهی حتی بعد از طلاق و در مدت عده نیز پرداخت آن به عهده مرد باقی خواهد ماند. و ضرورت دارد در بررسی این نوشتار دیدگاه ها، قوانین

بشری در طول تاریخ با احکام و سنت های الهی براساس آیات و روایات مورد تفحص و پوشش همگانی واقع گردد.

مفاهیم پژوهش

نفقه

«نفقه» یک کلمه عربی و اسم برای معنی خاصی است. معنی نفقه در فارسی «بخشش، هزینه زندگی، آنچه در راه خدا به کسی دهند» همین کلمه در زبان عربی (النَّفَقَةُ) جمع نفقات می باشد. نفاق و انفاق اسم برای الانفاق می باشد که به معنی «بخشیدن مقداری از درهم ها (پول) (المنجد ص ۸۲۸). مرحوم «راغب اصفهانی» موضوع نفقه را در کتاب «مفردات الفاظ قرآن» بسیار زیبا و اکاوی می کند که بخشهایی را آورده و توضیح می دهیم: «نَفَقَ: نَفَقَ الشَّيْءُ مَضَى وَنَفَدَ، يَنْفَقُ إِذَا بَالِبِيعٍ نَحْوَ نَفَقِ الْبَيْعِ نَفَاقًا وَمِنْهُ نَفَاقُ الْإِيْمِ، وَنَفَقَ الْقَوْمُ إِذَا نَفَقَ سَوْقَهُمْ. وَإِذَا بَالِمَوْتِ نَحْوِ نَفَقَتِ اللَّذْبَةِ نَفَوْقًا، وَإِذَا بَالْفَنَاءِ نَحْوِ نَفَقَتِ لِلدَّرَاهِمِ تَنَفَّقَ وَأَنْفَقْتَهَا. وَالْإِنْفَاقُ قَدْ يَكُونُ فِي الْمَالِ وَفِي غَيْرِهِ وَقَدْ يَكُونُ وَاجِبًا وَتَطَوُّعًا، أَيْ خَشْيَةَ الْاِقْتَارِ، يُقَالُ أَنْفَقَ فُلَانٌ. إِذَا نَفَقَ مَالَهُ فَانْفَقَ فَاْلإِنْفَاقُ هَهُنَا كَالْإِمْلَاقِ فِي قَوْلِهِ (وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ) وَالنَّفَقَةُ اسْمٌ لِمَا يَنْفَقُ، قَالَ: (وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ - وَلَا يَنْفَقُونَ نَفَقَةً) وَالنَّفَقُ الطَّرِيقُ النَّافِذُ وَالسَّرْبُ فِي الْأَرْضِ النَّافِذُ فِيهِ قَالَ (فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْنِي نَفَقًا فِي الْأَرْضِ) وَمِنْهُ نَافِقَاءُ الْبِرْبُوعِ، وَقَدْ نَافَقَ الْبِرْبُوعُ وَنَفَقَ، وَمِنْهُ النِّفَاقُ وَهُوَ الدُّخُولُ فِي الشَّرْعِ مِنْ بَابِ وَالْخُرُوجُ عَنْهُ مِنْ بَابِ وَعَلَى ذَلِكَ نَبِهَ بِقَوْلِهِ (إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) أَيْ الْخَارِجُونَ مِنَ الشَّرْعِ، وَجَعَلَ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ شُرَا مِنَ الْكَافِرِينَ.... (مفردات الفاظ القرآن/ راغب اصفهانی /ج. دارالکتاب العربی -تقدیم/ ص ۵۲۳).

دوام زوجیت شرط وجوب نفقه

همانطور که دیده می شود این ماده صریحا شرط نفقه را دوام زوجیت دانسته است و در عقد نکاح موقت زوج را مستحق دریافت نفقه نمی داند، نکته دیگری که در خصوص دوام زوجیت می توان بیان کرد این است که: «باید ازدواج دائمی موجود باشد تا نفقه بدهیم چراکه اگر عقد به واسطه فسخ یا طلاق منحل گردد، مرد بعد از سپری شدن ایام عده وظیفه ای در پرداخت نفقه به زوجه نخواهد داشت». (حسن فرشتیان، ۱۳۷۰، ص ۳۲). به موجب قانون مدنی در حالات مختلفی برای زوجه حق برخورداری از نفقه قرار داده شده است که این حالات از قرار ذیل می باشد:

نفقه زن قبل از انحلال نکاح:

این نفقه که همانطور که بیان شد باید متناسب با شان زوجه باشد و تا زمانی که زوجیت برقرار است و زوجین در کنار یکدیگر زندگی مشترک دارند، باید پابرجا باشد. و اگر زوج نفقه ندهد ضمانت اجرای قانونی خود نظیر اجبار دادگاه، و حتی جدایی را می تواند برای مرد در بر داشته باشد.

نفقه زن بعد از انحلال نکاح:

بعد از آنکه زوجین از یکدیگر جدا شوند و رابطه نکاح به پایان برسد و منحل گردد در این صورت وضعیت پرداخت نفقه بستگی دارد که زوجین به چه شکل از یکدیگر جدا شده باشند.

استحکام و موقعیت زن در خانواده و اجتماع:

خداوند متعال جوهره زن و مرد را طوری آفرید که این دو در کنار هم آرامش بگیرند (...لتسکنوا الیها... روم آیه ۲۱) و مسیر رشد و تعالی را طی کنند. مرد مدیر تامین معاش و زن مدیر داخلی خانه و مسئول اصلی تربیت است. زیرا تمام وقت در کنار فرزند می باشد. این جایگاه ممتاز و ویژه باعث شده است تا زن از حقوق ویژه ای برخوردار باشد نه صرفن حقوق مساوی! زن و مرد به دلیل انسان بودن دارای حقوق مشترکی هستند و در عین حال به دلیل تفاوت های خلقت، هر کدام دارای حقوق ممتاز و خاص خود نیز می باشند. در ذیل برخی موارد، فقط بصورت فهرست از نظرتان می گذرد:

الف: در معنویت و ارتباط با حضرت حق فرقی بین زن و مرد نیست. آنجا که همسر عمران گفت: «از من قبول کن که تو شنوا و دانایی» (سوره آل عمران آیه ۳۵)

ب: در مورد حکمرانی زن... (نمل آیه ۲۳)

ج: به مجازات رسیدن زن بد. زن ابی لهب حمل کننده هیزم آتش است... (مسد آیه ۴)

د: یکی از وظایف زن خودآرایی برای شوهر است... (مجموعه ورام، ورام ابن فراس، ص ۳۴)

ها: سفارش جبرئیل به پیامبر در خصوص مراعات حقوق زن... (مجلسی، بح، ج ۱۰۰ ص ۲۵۳)

و: روابط و مصافحه با نا محرم... (فروع کافی، کلینی، ج ۵ ص ۵۲۵ / بح ج ۷۳ ص ۳۶۶ / مکارم الاخلاق ص ۲۳۶ و...)

ز: اشتغال برای زن. ریسندگی و خیاطی برای زن بهترین شغل است. زیرا هم او را سرگرم می کند و هم منبع درآمد برای اوست و هم حتی الامکان در خانه خود حضور دارد و به سایر امور خانه و تربیت فرزندان مبادرت دارد. (موسوی عاملی، ۱۴۱۱، ۱۴).

ح: روایات زیادی زن را از ریاست و حکمرانی منع می کند. البته تمامی آموزه های دینی به معنی جامعیت حداکثری است نه به این معنا که هیچ زنی پیدا نمی شود تا بتواند ریاست کند. بلکه به این معناست که نوع خلقت زن برای حکمرانی ساخته نشده است. ط: جهاد زن خوب شوهر داری کردن است. (بح ج ۱۰۰ ص ۲۴۵) به راستی اگر زنان خوب شوهر داری کنند و با سلاح عشق و محبت او را در مشت خود بگیرند، به ندرت پیش می آید که مردی به زن دیگری نظر داشته باشد...

راهکارهای استحکام خانواده در پرتو توجه به موضوع نفقه

اهمیت خانواده

اولین و بنیادی ترین عنصر جامعه کانون خانواده است که مورد توجه دین، فقه، حقوق، اجتماع و در راس آن شارع مقدس است که به تفصیل مورد واکاوی قرار میگیرد. خانواده هسته و سلول مقدسی است که در آن افراد

روابط خود را تحکیم کرده و به هم وابسته اند. نقش و اهمیت خانواده در بسیاری از مسائل زندگی افراد به وضوح قابل مشاهده است. ۱. خانواده اولین بخش از یک اجتماع است که هر کدام از ما به صورت تولد، فرزند خواندگی، یا ازدواج به آن وارد می‌شویم. روابط بین افراد خانواده و نقش‌هایی که هر یک از اعضا بر عهده می‌گیرند، می‌تواند بر شکل‌گیری شخصیت و نحوه تعاملات افراد اثر بگذارد.

کارکردهای نهاد خانواده

خانواده با وجود اینکه به عنوان اولین واحد اجتماعی شناخته می‌شود، ولی دارای پیچیدگی‌های فراوانی است. بطوری که شناخت آن، اهمیت آن و تأثیرات و کارکردهای آن بسیار مورد توجه صاحب‌نظران مختلف بوده است. بر این اساس همچنان که تعاریف متعددی از آن ارائه شده است و به اهمیت آن در زمینه‌های مختلف فردی، اجتماعی و غیره تأکید شده است، کارکردهای متفاوتی نیز برای آن ارائه شده است. بطوری که بسیار ساده‌انگارانه خواهد بود، تنها یک یا دو کارکرد برای آن معرفی می‌شود.

همزیستی مسالمت آمیز و تولید مثل

وجود فرزندان در خانواده موجب استحکام خانواده می‌شود. شاید این کارکرد از جمله کارکردهایی است که تمام افراد چه صاحب‌نظر و غیره با آن آشنایی دارند. زن و شوهری که ازدواج می‌کنند، دیر یا زود منتظر تولد فرزند خواهند بود. هر چند ممکن است تفاوت‌هایی بین افراد مختلف، فرهنگها و جوامع مختلف از لحاظ زمان بچه‌دار شدن و تعداد فرزندان و فاصله سنی آنها تفاوت‌هایی وجود داشته باشد. اما تولد فرزند بطور مشترک در تمامی فرهنگها، جوامع، طبقات مختلف اقتصادی و اجتماعی مورد توجه است. امروزه در برخی جوامع به دلایل متعدد از جمله تعلیم و تربیت، اقتصاد، بهداشت و ... محدود کردن تعداد افراد خانواده را مورد تأکید قرار می‌دهند. در جامعه ما موضوع کنترل مولید و تنظیم خانواده مورد توجه قرار گرفته و به کمک وزارتخانه‌ها و سازمانهای مختلف به تهیه و اجرای طرحهای مناسب در این راستا اقدام کرده‌اند. و از طرف دیگر فرزندان و همسر ارزش و احترام خاص خود را نسبت به پدر به عنوان کسی که با پرداخت هزینه و نفقه آنها به نوعی هم آرامش و آسایش و هم انسجام و یکپارچگی را در بین اعضای خانواده ایجاد کرده است که موجب حفظ تعادل خانواده و استحکام جامعه را به ارمغان می‌آورد. (جناتی، ۱۳۷۴، ۱۲).

تربیت و آموزش

یکی از وظایف اساسی خانواده علاوه بر دنیا آوردن فرزندان، توجه به مسائل تربیتی آنهاست. خانواده با فراهم کردن محیط مساعد، امکانات و شرایط مناسب و نظارت بر تربیت و آموزش فرزندان چنین کارکردی را مهیا می‌سازد. در گذشته و قبل از تأسیس مکاتب و مدارس تمام وظایف تعلیمی و تربیتی و ایجاد مهارت‌های شغلی بر عهده خانواده بوده است. و کودکان و نوجوانان از طریق آموزش‌های غیر رسمی و نزد پدران و مادران و افراد بزرگسال خانواده با آداب اخلاقی اجتماعی و همچنین حرف و مشاغل مختلف جامعه، آشنا می‌شدند. با توجه به

^۱ برداشت آزاد از سایت <https://honarehzendegi.com>

شرایط فعلی زندگی بخصوص در جوامع پیشرفته و پیچیده مقداری از این کارکرد بر عهده مهد کودکها، مدارس و دیگر مؤسسات آموزشی و تربیتی گذاشته شده است. با اینحال توجه به این نکته ضروریست که هیچ یک از این مؤسسات قادر نخواهند بود تأثیرات خانواده را به صورتی کامل داشته باشند. بر این اساس ضروریست خانواده‌ها سهم خود را در این وظیفه بخوبی رعایت نموده و بر اهمیت آن اذعان داشته باشند. یکی دیگر از وجوب کارکرد نفقه بعنوان مدیر خانواده آن است که می‌تواند در خانواده به واسطه این هنجار از سازوکار تنبیه و تشویق بهره جوید. وجوب نفقه بر مرد باعث آرامش و آسایش برای بانوی خانواده است. وقتی زن مجبور نباشد برای امرار معاش به کسب و کار در خارج از منزل اشتغال ورزد. (حلی، ۱۴۰۷، ۴۲).

ارضاء و اقتناع نیازهای جنسی به عنوان کارکرد خانواده

در هر جامعه‌ای تلاش می‌شود که مسائل و احتیاجات جنسی به علت نیروی کششی زیادی که دارند به صورتی تحت نظارت قرار گیرند، هر چند شیوه‌های متفاوتی را می‌توان از بین جوامع مختلف برای چنین کنترلی می‌توان مشاهده کرد. در هر حال در تمامی جوامع نقش اساسی و عمیق تشکیل خانواده در تأمین نیازهای جنسی به شیوه‌ای سالم مورد تأیید است. خانواده با تأمین محیط سالم و مساعد و روابط مناسب، چنین نقشی را ایفا می‌کند و از بروز مشکلات مرتبط با نیاز طبیعی جنسی جلوگیری می‌نماید. و با آرامش خاطر همه وجود خود را برای همسر فراهم کند تا برای رابطه جنسی کامل، آمادگی روحی و جسمی کامل داشته باشد. و از طرف دیگر با بهره گیری کامل مرد و بی نیاز شدن عاطفی و جنسی او زمینه استحکام خانواده بیش از پیش می‌شود. (حصکفی، ۱۳۸۶، ۱۵).

کارکرد خانواده به عنوان تأمین کننده سلامت جسمی و روانی اعضا

از وظایف مهم خانواده تأمین امنیت جسمی و روحی برای هر یک از اعضای خانواده است. تا از این طریق سلامت و روحی آنها تضمین کند. تأمین غذا، بهداشت و جو مناسب عاطفی و روانی شرایط را بر رشد و شکوفایی افراد فراهم می‌سازد. بدیهی است در خانواده‌هایی که این کارکرد با مشکل روبروست، عدم تأمین نیازهای تغذیه‌ای، عدم رسیدگی به وضعیت بهداشتی و جسمی، زمینه را برای ابتلا به انواع بیماریها فراهم می‌سازد. از سوی دیگر عدم توجه به مسائل عاطفی افراد خانواده، از جمله تأمین نیازهای روانی آنها، اعمال شیوه‌های ارتباطی مناسب، آموزش شیوه‌های مواجهه با مشکلات افرادی که از لحاظ روانی در وضع نامناسبی قرار گرفته‌اند، تحویل جامعه خواهد داد. به این جهت لازم است تک تک افراد ابتدا در زمان تشکیل خانواده و بعد از آن در طول زندگی مشترک به نیازهای عاطفی روانی خود و بقیه افراد خانواده توجه داشته و به آموزش و کسب اطلاعات لازم در این زمینه‌ها رغبت نشان دهند. اغلب فرزندان ناسازگار و ناسالم پرورش می‌دهند. مادران افسرده اغلب فرزندان افسرده دارند و افراد افسرده چه از لحاظ فردی و چه از لحاظ اجتماعی مواجه با مشکلات زیادی هستند. این مسأله تنها به افسردگی ختم نمی‌شود، کلیه ناراحتیهای روحی چه ضعیف و چه خفیف در جو عاطفی خانواده انعکاس نامطلوبی دارد. خانواده مشکل دار در علت شناسی آسیب‌های اجتماعی بسیار حائز این اثر را دارد که اعضای خانواده از ناحیه تأمین معاش از آرامش نسبی برخوردار بوده و لازم نباشد برای کار کردن و بر طرف نمودن نیازهایشان در

اندیشه کار و فعالیت دیگری باشند تا همسر و فرزندان به سبب فعالیت پدر خانواده برای تامین معاش آنها به او بیشتر محبت ورزند و تلاش می‌کنند خواسته‌های او را در محیط خانه و خانواده برآورده سازند که این محبت و صمیمیت خود باعث می‌شود که مرد در جهت جلب محبت و آرامش اعضای خانواده بیشتر تلاش کند. این امر گذشته از صفا و صمیمیت در خانواده سلامت جسمی، روحی و روانی اعضا به نوعی به رشد و توسعه جامعه نیز کمک می‌کند. (زحیلی، ۱۴۰۴، ۱۶).

کارکردهای اقتصادی و اجتماعی خانواده

در اجتماعات سنتی خانواده این کارکرد خود را با کار و فعالیت اقتصادی مستقیم و آموزش و انتقال مستقیم مشاغل از والدین به فرزندان انجام می‌داد. امروزه با صنعتی شدن جوامع، وضع به گونه‌ای تغییر یافته است و عمدتاً چنین کارکردی به صورت غیر مستقیم اعمال می‌شود. امروزه دیگر کمتر به چشم می‌خورد که مشاغل به صورت موروثی منتقل شوند، اما خانواده از لحاظ تأمین شرایط و امکانات لازم برای جوانان خود به شیوه فعالیت اقتصادی آنها و گزینش شغل آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. همچنین خانواده با آموزشهای مستقیم و غیر مستقیم فرآیند اجتماعی شدن فرزندان را فراهم ساخته، میزان موفقیت در امور اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. خانواده‌های سالم معمولاً فرزندانانی دارند که فعالیتهای اجتماعی و روابط مناسب‌تری دارند. (سبزواری، ۱۴۱۳، ۱۴۲). نقش نفقه در امور اقتصادی و اجتماعی خانواده به این شکل است که اعضای خانواده همیشه می‌دانند که در نظام اجتماعی و اقتصادی همواره فردی وجود دارد که نیازهای اولیه خانواده را تأمین می‌کند و فرزندان در صورت عدم اشتغال به کار مورد علاقه یا رشته تحصیلی - تخصصی خود اما همچنان از این آرامش نسبی برخوردار خواهند بود که وجوب نفقه بر پدر و تأمین معاش آنها این مسیر را برای آنها تسهیل می‌کند که جای نگرانی برای آنها از بابت هزینه‌های اولیه باقی نمی‌گذارد.

نقش تعالیم اسلامی در تعالی فکر و استحکام خانواده

بشر همواره در دوره حیات خود از کم و کیف تعلیم و تربیت پیگیری کرده است. تأمل و دقت در لندیشه متفکران، متألهان و عالمان تربیت نشان می‌دهد که آنان تعلیم و تربیت را مرتبط با هدف و فلسفه حیات مورد توجه قرار داده‌اند. پرسش از تعلیم و تربیت انسان و سؤال از هدف زندگی در عصر تجدد به دلیل روابط مادی انسان با طبیعت، بی‌اهمیت تلقی شده است. یکی از آثار شوم توجه نکردن به کار تعلیم و تربیت درست، رهاشدگی انسان به حال خود، هواپرستی و پیروی از تمایل‌های نفس و طغیانگری است. یکی از عوامل اساسی رواج طغیان و بی‌بند و باری‌هایی که قرن ما را دچار آشفتگی‌های جنون‌آمیز نموده، بی‌اعتنایی به معصیت و گناه است (ریگی، ۱۳۸۴، ۱۶). نامی که بر عصر حاضر گذاشته‌اند، عصر تزلزل ارزش‌هاست که دیگر ارزش‌های اخلاقی معنی ندارد، چون ارزش‌هایی که ملاک اخلاق بود، از میان رفته است. می‌توان گفت کسانی که مادی فکر می‌کنند، ارزش‌های اخلاقی را خیلی پایین آورده‌اند. نیهیلیسم مکتبی است که به هیچ اصل و ارزش اعتقاد ندارد. در تعالیم دینی، ایمان، عشق و محبت به خدا، مبنا و انگیزه ارزش‌های الهی و عمل به دستورهای الهی می‌گردد. در نتیجه، فضایل اخلاقی جای رذایل و اعمال هوس‌آلود را می‌گیرد و بحران‌های اخلاقی و تربیتی از میان برمی‌خیزند؛

زیرا که در تعالیم دینی انسان از سرِ اختیار، عشق و معرفت به دستوره‌های الهی گردن می‌نهد و گوش انسان مؤمن به ندای وجدان، فطرت و انبیاء است، نه ندای شیطان، شهوت و لذت. موضوع دیگری که در تربیت آدمی، به‌ویژه کودک و جوان در جامعه‌ها از اولویت خاصی برخوردار است، این است که کودک و جوان را با تعالیم و اندیشه‌های اسلام آشنا سازیم و به او بفهمانیم که اسلام دین زندگی است و می‌تواند سعادت انسان در این جهان را تأمین کند. باید این حقیقت را به کودکان و جوانان یاد داد که برنامه‌های دینی علاوه بر فولید آخروی در این جهان نیز موجب سعادت و امنیت انسان است.

مبانی فقهی نفقه زوجه

آیه (۷ سوره طلاق): لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا

وجه استدلال به این آیه چنین است: این آیه مانند آیات قبل از آن درباره مطلقات است و خداوند در آیه قبل، مردان را چنین امر میکند که زنان مطلقه خود را در همان منزلی که برحسب توانایی خود می‌نشینید، سکنی دهید و به آنها از آن جهت که در تنگنا قرارشان دهید، زیان نرسانید و اگر دارای حمل هستند، نفقهشان را بدهید تا حمل خود را بر زمین گذارند. حال اگر بچه شما را شیر دادند، اجرتشان را بدهید و با یکدیگر به خوبی و خوشی مشورت کنید و اگر درباره اجرت سختگیری کردند، زنی دیگر آن کودک را شیر دهد.

روایات بسیاری نیز درباره وجوب نفقه زن وارد شده است. حرز می‌گوید به امام صادق (علیه السلام) عرض کردم آن که نفقه‌اش بر من لازم است و (در صورت نپرداختن) بر آن مجبور می‌شوم، کیست؟ آن حضرت فرمود: **الْوَالِدَانِ وَالْوَالِدَاتُ وَالزَّوْجَةُ** [الخصال؛ ج ۱ ص ۲۴۸]؛ پدر و مادر، فرزند و همسر. در پاره‌ای از روایات، نفقه، حق زن شمرده شده و شوهر مکلف است مخارج همسرش را بپردازد و خوراک و پوشاک او را تأمین کند. [بحار الانوار ج ۱۰۰ ص ۲۵۴]. به دلیل توضیح مفصل در مطلب بعدی (بررسی نفقه در فقه شیعی) ادله نقلی به تفصیل و در ذیل مباحث فقهی تقدیم حضور مخاطب عزیز می‌شود.

نفقه در منابع فقهی و روایی شیعه

قانون گذار با جدیت ویژه الزامات حقوقی را برای آن تعریف کند که در قسمت قبل بدان پرداخته شد. بحث انفاق در حقوق اسلامی ریشه در قرآن دارد، آیات الهی مردم و مومنین را توصیه به انفاق نموده و شرایط ویژه ای برای آن بر شمرده است و در بعضی موارد تاکید بیشتری داشته از جمله در مورد نزدیکان و خویشان و مسکینان، و در مورد زنان ضمن توصیه به رفتار انسانی با آنها به خاطر آرامش خاطر زنان در دوران شیردهی، و نیز پس از انحلال نکاح به واسطه طلاق، در ایام عده، شوهران را به پرداخت هزینه زندگی و نگاهداری زنان در منزل خود سفارش می‌کند. یعنی براساس توانایی و استطاعت مرد، این میزان تعیین می‌شود چرا که خداوند بیش از طاقت تکلیف نمی‌کند. اما متأسفانه قانون گذار در تدوین مقررات نفقه مربوط به میزان نفقه از این دستور صریح قرآنی چشم پوشی کرده و میزان نفقه همسر را متناسب با شئون وی تعیین نموده است در حالی که عقل سلیم حکم می‌کند دستور قرآن اجرا شود زیرا اولاً اگر مرد از ابتدا فقیر بوده زن بایستی با توجه به شئونات خود تصمیم بگیرد، آیا

مایل است با مردی که توانایی پاسخگویی به درخواست های او را ندارد ازدواج کند یا خیر؟) پس در اینجا هیچ تکلیفی بر عهده مرد نیست) ثانیاً چنانچه در طول مدت زناشویی به علت ورشکستگی یا بدهکاری و یا بیماری شوهر نتواند از عهده مخارج زندگی برآید روا نیست حکمی غیر انسانی مبنی بر الزام به پرداخت نفقه براساس شئون زن داده شود. ثالثاً با وجود چنین دیدگاهی در قانون خانواده، راه برای جدایی زوجین هموار، و مجوزی برای طلاق زود هنگام و براساس وضعیت مالی مرد می گردد. قرآن کلیات نفقه و انفاق را بیان فرموده و همواره تصریح آیات الهی به حسن سلوک و تعامل به معروف بوده و جزئیات را به عهده مردم و عقلای هر قوم نهاده که با توجه به مقتضیات و شئون اجتماعی تصمیم گیری کنند(ابن قدامه، ۱۳۸۸، ۳۲).

نفقه از منظر عقل

با توجه به آنچه که از آیات قرآن و روایات و بیان فقها گذشت اهمیت موضوع نفقه در نزد شارع مقدس را در یافتیم. تا با توجه به وضعیت خاص روحی و جسمی زن و مأموریت ذاتی او برای تربیت فرزند و ایجاد جلوه های زنانه و عاشقانه برای همسر و ایجاد یک محیط آرام و پر از محبت در خانه، مرد باید کار کند و درآمد کسب کند تا بتواند همه نیازهای خانواده را برآورده سازد. و اگر غیر از این باشد، هم با طبیعت زن سازگار نیست و هم رفته رفته زن از وظایف اصلی و ذاتی خود باز می ماند. با نگاهی که غالباً وقت کمتری برای تربیت فرزند و رسیدگی به امور خانه دارند که همین امر صدمات جبران ناپذیری در برخی موارد به کانون خانواده وارد می کند. اگرچه هستند زنانی که با ایثار و فداکاری بیشتر، سعی می کنند هم در بیرون خانه و هم در خانه چیزی را از قلم نیندازند و بصورت مضاعف و با گذشتن از رفاه خود، هر دو وظیفه را انجام می دهند. پس؛ به حکم عقل تامین مخارج زندگی (نفقه) بر عهده مرد است تا زن در پرتو امنیت و رفاه حاصله بتواند به وظایف ذاتی و اصلی خود برسد(مغنیه، ۱۴۲۱، ۳۲).

اسلام به زنان این هنجار (انفاق) کرده است و به صراحت می توان گفت اثر و کارکرد این حمایت مالی شامل خود فرد و خانواده و جامعه می شود زیرا با تامین مالی زن و توجه به خواسته های مشروع ایشان البته در حد توان همسر، باعث نشاط و طراوت شادابی، آرامش و بقا زن خواهد شد در نتیجه زن نیز این شادابی نشاط و آرامش بدست آمده را به خانواده منتقل می کند و بستر و محیطی شاد و با صفا و صمیمی ایجاد می شود که نتیجه آن می شود که زن تمام عمر خود را همسر داری و فرزند داری کند و در محیط آرام خانواده که در سایه ی مدیریت عالی پدر و حمایت مالی ایشان بدور از استرس برای امرار معاش خود و فرزندانش مجبور می شود در خارج از محیط خانواده با تمام مشکلات بیرون روبه رو شود، به پرورش فرزندان سالم و مستعد و با روحیه ی بالا و توانمند، آشنا به تعالیم و آموزهای دینی در خانواده می پردازد. فقط در حوزه خانواده بالغ بر ۲۰ عنوان اعم از خواستگاری، روابط بین زن و شوهر، تربیت کودک، حقوق زن و مرد و غیره مطرح است که موضوع نفقه زیر شاخه یکی از موارد فرعی آن محسوب می شود (زندگی << اجتماع >> خانواده >> وظایف >> تعهدات >> نفقه) که پردازش به همه مطالب گفته شده نیازمند یک دوره ی حداقل ۴ جلدی می باشد. به عبارت دیگر: نفقه زیر مجموعه بحث تعهدات، و آن نیز زیر مجموعه وظایف، و وظایف زیر مجموعه مباحث خانواده و خانواده خود یک موضوع اجتماعی که در زندگی بشری بایدها و نبایدهای خود را در هر جامعه ای دارد.

در منابع فقهی مرد موظف است که مخارج پدر، مادر، فرزند و همسر را بپردازد با این توضیح که مخارج همسر از حقوق ممتاز می باشد (جواهر الاکلام ج ۳۱ ص ۳۶۶). اگر کسی بتواند دو دختر یا دو خواهر یا دو عمه یا دو خاله را از جهت مالی پشتیبانی کند، خداوند آتش دوزخ را از او بر می دارد (همان ص ۳۶۹). شاید دلیل این تاکید برای مخاطب پر واضح باشد که جنس زن شکننده و آسیب پذیر است و شریعت اسلام نمی خواهد این شیشه بلورین که باید با همه احساسات به تربیت و پرورش نسل بپردازد، آسیب ببیند. زنها در نزد همسرانشان امانت هستند (همان ص ۳۰۵) و باید نیازهای متعارف آنان تامین شود. در برخی روایات حتی به جزئیات نفقه اعم از لباس، غذا، لوازم آرایش، رنگ مو، عطر، میوه و ... پرداخته شده و اینکه چه مقدار در طول سال باشد (همان ص ۳۳۱) و اگر مردی نتواند اینها را تامین کند و مالی ندارد و بیکار و بیعار در خانه حضور دارد، حق هیچ امر و نهی و درخواستی از زن ندارد (مستدرک سفینه البحار ج ۱۰ ص ۱۲۲). این؛ تنها بخشی از روایات مربوط به نفقه که یکی از زیر شاخه های فرعی موضوع خانواده هست، در منابع فقهی اینقدر مورد توجه قرار گرفته است. حال؛ اینکه در جامعه امروزی توجه به دین در کشور ما قدری کم شده است، دلایل مختلفی دارد که از حوصله این بحث خارج است و قدری به اختصار در پاورقی توضیح می دهیم. اما سید جمال اسد آبادی حرف قشنگی دارد: می گوید غرب دین را رها کرد و به سعادت رسید و ما دین را رها کردیم و عقب افتادیم (نقل به مضمون). اما آنها دینی را رها کردند که در چندین قرن تاریک ترین تاریخ را برای آنها رقم زده بود و کلیسا در مقام خدایی هر کاری میکرد و به هیچ کجا پاسخگو نبود. اما ما دینی را رها کردیم که تعالیم عالمانه و عاقلانه آن چراغ راه ماست (مشت نمونه خروار در همین چند مورد که در خصوص نفقه گفتیم مخاطب فهیم می تواند حدیث مفصل بخواند از این مجمل)

The Holy Quran

Emami, Seyed Hassan (1998) Civil Law, Tehran, Islamic Bookstore, Fifteenth Edition.

Ibn Abedin, Muhammad Amin (1412 AH) Rejection of Al-Mukhtar Ali Al-Dar Al-Mukhtar, Sharh Tanvir Al-Absar, Beirut, Dar Al-Fikr, second edition.

Ibn Qadameh, Abdullah Ibn Ahmad (1388 AH) Al-Mughni, Cairo School.

Bandar Rigi, Mohammad; المنجد،، ایران، ج ۴ سال ۱۳۸۴

Bahrani, Al-Asfour, Yusuf Ibn Ahmad Ibn Ibrahim, (1405 AH) Al-Hadaiq Al-Nadharah Fi Ahkam Al-Atrah Al-Tahereh, Qom, Islamic Publications Office affiliated with the Society of Teachers of the Seminary of Qom, first edition.

Taghavi, Seyyed Morteza, The position of jurisprudence in the valley of religious thought, Qom: Ahl al-Bayt jurisprudence magazine, first year, second issue, summer 1995, issue 2,

Janati, Mohammad Ibrahim, Periods of Jurisprudence and the quality of its expression, Tehran: Kayhan, 1995

Haskafi (1386 AH) Al-Dar Al-Mukhtar, Beirut, Dar al-Fikr.

Halli, Allama, Hassan Ibn Yusuf Ibn Motahar Asadi (1410 AH) Guidance of the Minds to the Rules of Faith, Qom, Islamic Publications Office affiliated with the Society of Teachers of the Seminary of Qom, first edition.

Zahili, Wahba Ibn Mustafa, (1404 AH 1984) Islamic jurisprudence and its evidence, personal affairs, Damascus, Dar al-Fikr, first edition.

Sabzevari, Sayyid Abd al-'Ali (1413 AH) The polite rules in the expression of halal and forbidden, Qom, Al-Manar Institute, Office of Hazrat Ayatollah, fourth edition.

Sharif, Ali, Alimony and obedience in family law, Bija, Besharat, 1997, p.29

Tusi, Abu Ja'far Muhammad ibn al-Hassan (1387 AH) Al-Mabsut Fi Fiqh Al-Imamiya, Tehran, Al-Muktabah Cairo, third edition.

Mughniyeh, Mohammad Javad (1421 AH) Fiqh of Imam Al-Sadiq (as), Qom, Ansarian Institute, second edition.

Motahari, Morteza, The Legal System of Women in Islam, Collection of Works, Tehran, Sadra, 2000

Mami Ashtiani, Farzaneh, 2016, A Study of Legal and Jurisprudential Developments in Alimony in Islam, International Conference on Innovation and Research in Humanities and Socio-Cultural Studies, Qom, Soroush Hekmat Mortazavi Center for Islamic Studies and Research - Seminary of Communication and Propaganda .

Fereshtian, Hassan, Alimony of the wife, Qom, Bustan Institute, 2002

Mohammadzadeh, Nahid ., The difference between men and women in the Iranian legal system, Tehran, Al-Mizan Law Foundation, 2017

Derakhshan, Irvin; A critical look at the precarious position of women in the workplace and family, Phoenix Publications, Tehran, Chah Soom, 2008.

Kabripour, Abdullah; Family law (marriage and its dissolution), Mizan Publishing, Tehran, First Tea, 2011.

Mousavi Bojnourdi- Hosseini, Seyed Mohammad- Seyedeh Shahnaz, (2009); Family Law in Simple Language, Frank Publications, Tehran, Volume II, Third Tea, 2005.